

A soknemzetiségű csehszlovák nemzetállam születése 1919-ben¹

Érvek, viták az 1919. évi párizsi békekonferencián

LÁSZLÓ SZARKA

THE BORN OF THE MULTI-NATIONALITY CZECHOSLOVAK NATION-COUNTRY IN 1919.

ARGUMENTS, DISCUSSIONS AT THE PEACE CONFERENCE IN 1919 IN PARIS

94(437)“1919“

323.1(437)“1919“

327(437)“1919“

The peace conference in 1919 in Paris, the state of national minorities in Czechoslovakia, Czechoslovak foreign policy, E. Beneš

Az 1919–1920. évi párizsi békekonferenciának a csehszlovák államalapítás szempontjából meghatározó jelentőségű 1919. január–szeptemberi időszakát az 1919. június 28-i versailles-i német és az 1919. szeptember 10-i Saint German-i osztrák békeszerződés, valamint az osztrák békeszerződéssel egy időben aláírt csehszlovák kisebbségvédelmi szerződés aláírása tette különösen fontossá. Az 1920. június 4-én aláírt trianoni békeszerződés előkészítése során mind a csehszlovák delegáció, mind pedig a nagyhatalmak jórészt már csak az 1919 tavaszán, nyarán meghozott döntéseket védelmezték, az akkori érveket alkalmazták. Ezért az alábbiakban ennek a kilenchnapos periódusnak az argumentációját és a csehszlovák érvek nyomán kialakult vitákat vizsgálom. A születőfélben lévő állam nemzetközi jogi legitimitációja és a területi igények biztosítása érdekében használt csehszlovák érvelés azért is különös figyelmet érdemel, mert kritikai elemzésük mindeddig csak részlegesen történt meg, ugyanakkor az érvrendszer egésze tulajdonképpen tartósan beépült a cseh és szlovák történetírásba.²

Az államalapítás két cseh vezérpolitikusa – az 1918. december elején az Egyesült Államokból több mint négyéves távollét után Prágába hazatérő T. G. Masaryk és a világháború alatti emigrációs tevékenységét megszakítás nélkül immár az új állam külügyminisztereként Párizsban tovább folytató E. Beneš – az 1919. január 19-én megnyílt békekonferencia első feléve alatt intenzív levelezésben állt egymással.³

A világháború utáni közép- és kelet-közép-európai átrendezéssel kapcsolatos csehszlovák elképzeléseket, terveket elsőként Masaryk *Új Európa* című politikai röpirata fogalmazta meg. Masaryk rendezési elképzelésének kiindulópontját a Németországtól keletre eső európai területek radikális államjogi átalakításának, a nemzetállamok megteremtésének szükségessége jelentette: „Az lenne kívánatos, hogy az országok és a nemzetek területileg egybeessenek. A nemzetek az emberiség természetes szervezetei; a nemzeti lét a legjobb biztosítéka a nemzetköziségnek, és mindkettő célja az európai fejlődésnek. [...] Az államokat nemzetivé kell tenni. A dolgok jelenlegi állása szerint számolni kell avval, hogy egyelőre még nem lesz-

nek tiszta nemzeti államok: gazdasági és forgalmi okokból továbbra is nagy számban lesznek nemzeti kisebbségek.”⁴

A kis és nagy nemzetek egyenjogúsága, a nemzetközi kapcsolatok új alapokra fektetése ennek az egész Európára kiterjedő nemzetállami államszerkezetnek a további fontos Masaryk által is szorgalmazott feltétele. A békekonzferenciát a cseh politikus – ebben az 1917 őszén a forradalmi Pétervárott elkezdett és 1918 novemberében Washingtonban befejezett munkájában – arra is alkalmasnak tartotta, hogy szakítson a be nem avatkozás „elavult és őszintétlen diplomáciai elvével”. Hangsúlyozta, hogy a békekongresszuson minden érintett nemzetnek biztosítani kell a részvétel jogát: „A békekongresszuson a hadviselő nemzeteket nemcsak kormányaik tagjai, hanem különböző megbízottai is képviselni fogják, és általában mindazon népek képviselői jelen lehetnek itt, amelyeknek a sorsáról szó lesz, és amelyeknek joguk van az önrendelkezésre.”⁵

Masaryk tisztában volt azzal, hogy a világháborút lezáró békeszerződések legtöbb vitát kiváltó rendelkezései a területi változásokra vonatkozó döntések lesznek: „A békekongresszus legnehezebb feladata a területi kérdések rendezése lesz. A német hódításvágy és a pángermanizmus előretörése Kelet felé az oka annak, hogy a nemzetiségi kérdés Kelet-Európában a legakutabb. Poroszországot, Ausztria–Magyarországot, a Balkánt, Oroszországot politikailag újra kell szervezni.”⁶

Az új európai államszervezet megteremtésére hivatott békekonzferencia céljainak megfogalmazása közben Masaryk a győztes államok és nemzetek hangján szól. Nemcsak a békekonzferencia folytatásaként elképzelt népszövetségi fórumot, hanem magát a konzferenciát is egyfajta ítélőszékként képzei el. Igaz, ő még, mint láttuk, valamennyi érintett nemzet képviselőjének helyet adott volna a tanácskozáson. Elképzeléseiben rendre keveredtek a racionális érvek, a győzteseknek kedvező tervek, a megvalósíthatatlannak bizonyult nemzetközi jogszabályok és az irreális víziók. Elmaradt például a „nemzetközileg garantált törvény” megalkotása a nemzeti kisebbségek kulturális és nemzeti egyenjogúságáról vagy az egyforma kritériumok alapján kiírt és ellenőrzött népszámlálások nemzetiségi adatszolgáltatásáról.

A békekonzferencia előkészítése, működése során az első hat hónapban a csehszlovák érdekek legfőbb képviselője Edvard Beneš külügyminiszter volt. Formálisan ugyan a békedelegációt az első másfél hónapban Karel Kramář miniszterelnök vezette; a világháború éveiben szerzett ismertségét, tekintélyét ügyesen kamatoztató Beneš árnyékában azonban a pánszláv érzelmű, konzervatív Kramář teljesen háttérbe szorult, míg nem Masaryk kezdeményezésére visszahívták őt delegációvezető tisztségéből.

Beneš a békekonzferencia munkájával kapcsolatosan a csehszlovák békedelegáció irányításában három alapelvhez igyekezett ragaszkodni. Mindenekelőtt arra törekedett, hogy a csehszlovák területi követeléseket történetileg mindenben igazolt, katonailag pedig lehetőleg befejezett tényként mutassa be. Már a békekonzferencia előtt tudatosította annak fontosságát, hogy a területi igények érvényesítésében perdöntőnek bizonyulhat, mely állam tényleges ellenőrzése alatt álló területekről alakulhatnak majd ki viták a békekonzferencián. A csehszlovák–magyar határok esetében 1918. november 29-én Kramář miniszterelnökhöz küldött táviratában a belgrádi fegyverszüneti megállapodás nyomán kérdésessé váló szlovákiai területekre vonatkozóan a következő utasítást küldte: „Kérem, ügyeljének arra, hogy amint meg-

érkezik a hadseregünk, ezeket a vidékeket via facti, nagy felhajtást mellőzve el kell foglalni. Itt a csöndben végrehajtott fait accompli és a helyzetek megnyugtató kezelése dönt. Erre most jogot adtak nekünk. A közvéleménynek minderről nem kell semmit sem tudnia.”⁷

Masaryk nemzetiségi konfliktusoktól tartó óvatos mértéktartása, Kramář és a csehszlovák kormány több miniszterének területi imperializmusa között Beneš igyekezett a reális és hosszabb távon is védhető lehetőségek határain belül maradni. A csehszlovák kormány 1919. január 2-án tárgyalta azt a négy tervet, amely a csehszlovák területi követelésekről a világháború befejezését követően kialakult. Az első, minimális változat, amely végül is többé-kevésbé megvalósult, a 8 milliónyi cseh és szlovák mellett 5,6 milliónyi német, magyar, lengyel és rutén népességgel számolt. Az első változat ugyan a Csallóköz egy részét Magyarországnál hagyta volna, mégis 1,2 milliónyi magyar népességre tartott igényt az új állam számára. A második, harmadik, illetve negyedik forgatókönyv a pilisi szlovák enklávéra, Váctól Salgótarjánig, illetve még délebbre, Gyöngyöستől Miskolcig terjedő magyar sávot vont volna csehszlovák fennhatóság alá 1,4–1,6 milliónyi magyar anyanyelvű népességgel. Masaryk köztársasági elnök levélben érkező rendszeres utasításainak megfelelően Beneš igyekezett önmérsékletet tanúsítani mind a lengyelekkel, mind pedig a magyarokkal szemben.⁸

A kész tények politikáját azonban a későbbiek során is szívesen alkalmazta. A Magyar Tanácsköztársasággal szembeni közös román–jugoszláv–csehszlovák fellépést szintén ilyen megfontolásokból szorgalmazta. Azt tervezte ugyanis, hogy az antibolsevista hadjáratral sikerülhet a békekonferencia által elutasított további Magyarország ellen irányuló katonai követeléseket is keresztülvinnie. E tekintetben a legválságosabb 1919. júniusi napokban egyébiránt a jóval óvatosabb Masaryk elnök is hajlott volna az újabb területek megszerzésére.⁹

A csehszlovák külügyminiszter ezen kívül nagy súlyt helyezett arra, hogy a nem cseh és nem szlovák többségű területek nemzetiségi jellegét elhomályosítsa, relativizálja, részben a statisztikai adatok megbízhatatlanságára való folyamatos utalásokkal, részben az igényelt terület határain túl élő csehek, szlovákok számának tudatos felnagyításával. E tekintetben a Legfelsőbb Tanács előtti 1919. február 5-i fellépése, illetve a területi igényeket rögzítő hivatalos csehszlovák memorandumok tartalma a legjellemzőbb. Ebbe az argumentációs körbe tartozik Benešnek a békekonferencián kétségkívül nagy és pozitív visszhangot kiváltó bejelentése, amely szerint Csehszlovákia kisebbségei részére igyekszik olyan messzemenő kisebbségi jogokat, egyebek közt széles körű önkormányzati jogosítványokat biztosítani, hogy az ország a svájci minta követése alapján egyfajta „keleti Svájc” váljék.¹⁰

Beneš igazi politikai erényeit azonban a békekonferenciával egy időben formálódó csehszlovák külpolitika francia orientációjának a kialakításában figyelhetjük meg. Már az 1915–1918. évi emigrációs tevékenysége során arra a mély meggyőződésre jutott, hogy a cseh nemzeti célokat legjobban a szoros francia szövetség kialakítása szolgálhatja. Egyebek közt őt igazolta az a tény, hogy a világháború utolsó másfél évében a németellenesség még a Habsburg-monarchiával kapcsolatos mérsékelt francia megfontolásokat is képes volt felülírni. A francia–csehszlovák közös németellenes front hosszú távon úgy kívánta volna Európa békéjét biztosítani, hogy Németország nyugati és keleti határain egyaránt erős, egymással szorosan együtt-

működő németellenes politikai és katonai szövetség működött volna. A békekonferencián előterjesztett csehszlovák emlékiratok egyikéből sem hiányoznak a németellenes kitételek és a francia érdekeknek megfelelő politikai célkijelölések. Így például *A csehszlovákok. Történelmük és kultúrájuk. Harcuk és munkájuk. Jelentőségük a világban* című 1. számú memorandum vezérgondolata éppen az évszázados cseh–német szembenállásra épülő történeti okfejtés.

E szerint a csehek a vallásháborúkban, a Habsburgok ellen irányuló korai rendi felkelésekben éppúgy a németek ellen harcoltak, mint a 18–19. századi polgárosodás nyelvi és iskolaharcaiban. A csehek a szláv világ legfejlettebb és legnyugatibb részeként a pánszláv mozgalmakból is minden esetben azok németellenes potenciálját kívánták saját maguk számára hasznosítani. A memorandum a cseheknek a többi szlávokéval részben megegyező, részben eltérő történeti fejlődésében éppen a németellenességet tekintette a nemzeti függetlenséghez vezető legfontosabb érdemnek.¹¹

Amilyen szerepet a németellenesség kapott a cseh történelemben, a szlovákok múltját bemutató memorandumban ugyanaz a szlovákok magyarelles küzdelmeként jelent meg. A világháború alatti csehszlovák emigrációs politikai röpiratok, propaganda- és sajtótermékek, Masaryk, Beneš hivatalos nyilatkozatai a magyar kormányok háborús magatartását kezdettől fogva a pángermanizmus legfontosabb kelet-közép-európai támaszaként értékelték. A magyar–német világháborús együttműködéssel szemben a csehek és szlovákok ellenállását úgy igyekeztek beállítani, mint a háborús hátország legfontosabb ellenállási mozgalmát, amelynek ráadásul évszázados előzményei voltak.

A szlovákkérdésnek szentelt 5. számú csehszlovák békememorandum ennek megfelelően a csehek által elszenvedett osztrák–német „elnyomáshoz” hasonlítja a magyar nemzetiségi politikát. A kiegyezés kori magyarországi asszimilációs politika kétségtelen hibáit és mulasztásait a szlovákság ezeréves nemzeti mártíriumának bizonyítékaként hangsúlyozza a memorandum. A magyarul idézett „tót nem ember” szólástól kezdve Bánffy Dezső parlamenti sovíniszta hitvallásán, Grünwald Bélának a magyarosító középiskolákkal kapcsolatos vízióján keresztül a szlovák gimnáziumok bezárásáig, a gazdasági nacionalizmus néhány felnagyított megnyilatkozásáig, illetve felvidéki kolerajárvány idején az árván maradt szlovák gyermekek alföldi családokhoz küldését emberrablásként értékelő hatásvadász értékelésig terjedtek a memorandum történeti bizonyítékai arról, hogy szlovákok történelmében a magyarok a barbár németek „szellemi rokonaiként” jelennek meg.¹² A szlovák történetírás ezekkel a toposzokkal jórészt ugyanebben a szellemben foglalkozik, a dualizmus korszakát 1989 előtt hivatalosan is a fokozott nemzeti elnyomás periódusaként tartotta számon a szlovák historiográfia.¹³

A francia orientációval, amelynek jelentőségével Beneš és Masaryk egyaránt tisztában voltak, sokan nem értettek egyet. Milan Rastislav Štefánik, a csehszlovák emigrációs trojka harmadik, s egyúttal szlovák tagja például a csehszlovák hadsereg kialakítását, a Csehszlovákia által igényelt csehországi német, morvaországi lengyel, magyarországi szlovák-, rutén- és magyarlakta területeken zajló katonai akciók vezetését olasz tábornokokra kívánta bízni. A francia orientációnak azonban Benešék számítása szerint volt egy pótolhatatlan rövid távú és egy nem kevésbé fontos hosszú távú haszna. A francia diplomácia a fegyverszünet után azonnal, s

még inkább a békekonferencia idején minden más nagyhatalmi delegációnál hatásosabb támogatást tudott biztosítani a csehszlovák követeléseknek, melyet a csehszlovák delegáció igyekezett maximálisan kamatoztatni.¹⁴

Volt a francia orientációnak még két rendkívül fontos hozadéka: a csehszlovák alkotmány, az állam politikai berendezése, köztársasági államformája, a népi kezdeményezéseket, pártpolitikai alternatívákat rugalmasan befogadó nyitott, könnyen változtatható politikai szerkezete Csehszlovákiát a régió legdemokratikusabb államává emelte. A francia bank- és kereskedelmi tőke intenzív jelenléte pedig segítette áthidalni a kialakuló csehszlovák gazdaságot azokon a strukturális, regionális értékesítési, ágazati és iparszerkezeti válságokon, amelyek szükségszerű velejárói voltak a korábbi nagy piacok beszűkülésének, akárcsak az úgynevezett történeti országrészek (Cseh- és Morvaország, valamint Szilézia), illetve Szlovákia és Kárpátalja közötti hatalmas gazdasági különbségeknek.

A csehszlovák államalapítás alighanem legtöbbet vitatott sajátosságát az jelentette, hogy a Szent Vencel koronájához tartozó úgynevezett történeti országok – Csehország, Morvaország, Cseh-Szilézia területe – a történeti közjog, a korábban semmilyen önálló államisággal, történeti-közjogi különállással nem rendelkező Szlovákia a természeti jog, Kárpátalja pedig egyfajta közvetett önrendelkezés formájában a társulási jog alapján került az új állam keretei közé. A jogalapok különbözősége az ország regionális szerkezetében éppúgy igen jelentős különbségek forrásává vált, mint a köztársaság etnikai összetételében. A Csehszlovákiához került kisebbségek közül a legnagyobb ellenállásba a csehszlovák államalapítók a 3,5 milliós csehországi és a 180 ezres szlovákiai-kárpátaljai, együttesen 3,68 milliós csehszlovákiai német kisebbséggel kapcsolatosan ütköztek.¹⁵

A németkérdésnek szentelt 3. számú csehszlovák békememorandum ennek megfelelően igyekezett minden érvet mozgósítani. A történeti érvek közt nagy hangsúlyt kapott az a tény, hogy a Monarchiában maguk a csehországi németek ellenezték jó ideig a cseh országrészek nemzetiség szerinti kettéosztását, azt csak a nagyosztrák-tervek és 1918. október 16-i császári manifesztum emelte a reformtervek középpontjába. A memorandum szerzői természetesen az osztrák statisztikai adatközléseket is hamisításokkal vádolták, és a németek számát 800 ezerrel kevesebbre becsülték.¹⁶

A német többségű Szudéta területekre való csehszlovák igények legnyomósabb érveit a földrajzi-stratégiai (Csehország hegyi határai jelentik az ország közép-európai erődítményjellegének legfontosabb garanciáit), illetve a gazdasági érvek jelentették. A magashegységi földrajzi határok mellett az észak-csehországi bánya- és textilipari központok nélkül Csehország ipari-gazdasági túlsúlya az utódállamok közt azonnal megszűnt volna.¹⁷

A negatív, németellenes érvelés legtöbb vitára okot adó és leginkább diszkriminatív érvrendszerét a németek középkori kolonizációkra visszavezetett megkülönböztetése jelentette: a csehországi németek ebben az értelmezésben kolonistáknak, telepeseknek, bevándoroltaknak számítottak. Ezt az érvelést maga Masaryk köztársasági elnök is alkalmazta 1919-es újévi beszédében, ami hatalmas felzúdulást váltott ki a német kisebbség körében. Maga Masaryk ezt követően elhatárolódott ettől az érveléstől. Ezzel szemben Edvard Beneš a második világháborút követően a kisebbségek ellen irányuló köztársasági elnöki dekrétumok érvrendszerében,

illetve az 1945. augusztus 2-i potsdami határozat kieroszakolásában ismételtén alkalmazta ezt a nyilvánvalóan történetietlen argumentációt.

A kisebbségekkel kapcsolatos pozitív csehszlovák érvelésnek három fontos eleme volt: Csehszlovákia demokratikus jogállamként minden kisebbségi jogot biztosít a németek számára, beleértve a területi és kulturális autonómiát, mi több, Beneš 1919. február 5-én a Legfelső Tanács előtt elmondott beszédében arra is ígéretet tett, hogy a kisebbségi önkormányzati jogok fokozatos kiterjesztésével Csehszlovákia „keleti Svájc” lesz, és a német területek a svájci kantonokéhoz fogható jogokat kapnak majd.¹⁸

Az *Új Európa* című politikai röpiratban Masaryk is azt hangsúlyozta, hogy Csehszlovákián belül a csehországi németek számára sokkal több lehetőség adódik a fejlődésre, mint Németországban, amely a háború okozója volt. Ráadásul a Habsburg-monarchián belül a cseh–német együttélésnek számos településen igen sok pozitív előzménye, eredménye is volt. Ezek kifejtését, példaként állítását azonban a memorandumok általános csehellenessége nem tette lehetővé.¹⁹

A csehszlovák állam soknemzetiségű szerkezetének kevés pozitív hatása közül a leginkább szembetűnőnek a békekonferencia idején a nemzetközi kisebbségvédelmi előírások viszonylag akadálymentes elfogadása és a csehszlovák kisebbségvédelmi szerződés aláírása, parafálása és a belső jogrendszerbe való beépítése volt. Ennek a kisebbségvédelmi kötelezettségvállalásnak a részelemei közül azonban jószérivel csak a nyelvi, oktatási rendelkezéseknek lehetett érvényt szerezni.

A cseh történeti közjog, valamint – közvetett formában – a csehszlovák államhoz való kapcsolódás kinyilvánításában megjelenített szlovák és ruszin önrendelkezési jog alapján Csehszlovákia határait még nem lehetett volna pontosan meghatározni. Az etnikai határvonalak nemcsak a történeti közjoggal, a nemzeti önrendelkezés alapelveivel voltak ellentétesek, de összeegyeztethetetlenek bizonyultak az új állam gazdasági, közlekedési, stratégiai, katonai érdekeivel is. A fenti érvek ötvöztésén alapuló csehszlovák területi önmeghatározás meglehetősen sajátságos, eklektikus argumentációt eredményezett.

A történeti közjog azonban Csehszlovákiának a Morva folyótól nyugatra eső felén sem bizonyult elegendőnek. Csehszlovákia az úgynevezett történeti országrészek esetében az etnikai területeknél jóval nagyobb történeti államterület integritását biztosító cseh történeti közjog talaján állt. Szent Vencel koronájának három országa – Csehország, Morvaország és Szilézia – közül az előbbi kettő esetében a németek, Szilézia esetében a németek és a lengyelek vitatták a cseh történeti közjog létjogosultságát. A sziléziai történeti közjogi vitában a sziléziai örökösödési háború eredményeinek elismertetése helyett Beneš a Legfelsőbb Tanács előtt és a csehszlovák bizottság munkájában is a gazdasági érvekre (az ostravai–karvinai fekete-szén-medence stratégiai fontosságára) helyezte a hangsúlyt. A lausitzi-lužicei szorbok, Kladsko, Hlučínsko (Glatz hercegség) esetében viszont az etnikai rokonság és a történeti érvek kombinációja dominált.²⁰

Szlovákia esetében viszont az emigráció által körülírt államterülethez a szlovák etnikai rokonság, azaz a természeti jog, a szlovákok önrendelkezési joga volt a hivatkozási alap, amelyet az 1918. október 30-i turócszentmártoni szlovák nemzeti deklaráció 1–2. pontja a következőképpen rögzített: „A szlovák nemzet a nyelvileg és kulturálisan-történetileg egységes cseh-szlovák nemzet része. Minden olyan kul-

turális küzdelemben, amelyet a cseh nemzet vezetett, és amely őt az egész világon híressé tette, a szlovák ág is kivette a részét. 2. Ezért ennek a cseh-szlovák nemzetnek a részére a teljes függetlenség alapján mi is követeljük a korlátlan önrendelkezési jogot. Ennek az elvnek az alapján kinyilvánítjuk egyetértésünket azzal az új nemzetközi jogi helyzettel, amelyet 1918. október 18-án Wilson elnök fogalmazott meg, s amelyet az osztrák–magyar külügyminiszter október 27-én tudomásul vett.”²¹

Kárpátalja esetében a helyzet a szlovákiaihoz hasonló, de a kárpátaljai önrendelkezési igényt az amerikai ruszinok szervezetei és gyűlései voltak hivatottak szimbolizálni egészen 1919 januárjáig, amikor is a csehszlovák katonai alakulatok el nem foglalták Kárpátalját. A nyugat-dunántúli burgenlandi csehszlovák–jugoszláv korridor esetében pedig a leplezetlen katonai-stratégiai érdek volt a meghatározó.²²

S hogy milyen alapelvek szerint ötvözték a csehszlovák békejegyzékek a történeti közjogi, etnikai, stratégiai és gazdasági érveket?²³ A csehszlovák nemzet történeti fejlődését áttekintő első jegyzékben a szláv nemzetek megosztottságának, alárendeltségének, állam nélküli fejlődésének fő okát a szlávok individualizmusában és az arra visszavezethető belső viszályokban jelölte meg. Ezzel együtt Csehországnak a Monarchiában betöltött kiemelkedő gazdasági, politikai szerepe a memorandum szerint a cseheket legalább a szláv világban vezető szerepre predesztinálta, s ennek számos bizonyosságát adták a világháború évei, amikor is a csehszlovák emigráció és ellenállás a szláv világban mértékadónak és irányadónak számított. Ez az érvelés Beneš és Kramář egybehangzó véleménye szerint azt a regionális vezető szerepet volt hivatva megalapozni, amely közvetlen oka volt a csehszlovák–lengyel regionális rivalizálásnak.

A szlovákiai nemzetiségi viszonyok bemutatásában a szlovák tárgyú memorandum a dualizmus kori asszimilációs folyamatokat a magyar statisztikák, népszámlálások hamis adatközléseinek hangsúlyozásával fejelte meg. Jóllehet a korabeli magyar statisztikai irodalom csaknem hivatkozva állította magáról, hogy a nyelvismerteti adatokkal a frissen elmagyarosodó nemzetiségi rétegek számának megállapításához is támpontot tudott adni, az 547 ezer szlovákul beszélő magyar anyanyelvű számadatát a memorandum a magyar népszámlálási csalások fényes bizonyítékként mutatta be.²⁴

Az Edvard Beneš vezette párizsi csehszlovák békedelegáció kétségkívül a legjobban felkészült, legtöbb szövetséges kapcsolattal és tapasztalattal rendelkező kelet-közép-európai delegációnak számított. Beneš külügyminiszter a négyévi párizsi emigráció összes személyi, politikai kapcsolati tőkéjét, propaganda- és politikai sikerét mozgósítani tudta, amikor a delegáció vezetőjeként 1919. február 5-én több mint három órán keresztül győzködte a Legfelső Tanács tagjait, a győztes nagyhatalmak első számú vezetőit a csehszlovák államalapítás és a csehszlovák területi követelések jogosultságáról. A meghallgatás eredményeként a békekonferencia vezetői megalakították a csehszlovák bizottságot, amely az első hónapokban főként az új állam határkérdéseivel foglalkozott. A csehszlovák bizottság jegyzőkönyvei azt mutatják, hogy Beneš és a csehszlovák békedelegáció tagjai igyekeztek minden eszlelt megragadni az eredeti területi követelések érvényesítése érdekében.²⁵

A legtöbb problémát a csehszlovák bizottságban és annak területi albizottságiban a csehszlovák–magyar határ véglegesítése jelentette. Az amerikai, olasz, angol delegációk kezdetben a magyar–szlovák nyelvhatárhoz közelebb álló határ kialakítá-

sát támogatták, s a Duna–Ipoly határt követelő csehszlovák álláspontot teljes egészében csak a franciák osztották. A bizottság ezért 1919. február 27-i ülésén, amelyen elvi döntés született Kárpátalja Csehszlovákiához kerüléséről, albizottságot küldött ki a csehszlovák–magyar határ megvitatására, a Csallóköz hovatarozására, illetve az Ipoly menti határszakasz és Sátoraljaújhely kérdésének tisztázására. Az albizottság március 4-i ülésén meghallgatták Beneš csehszlovák külügyminisztert.²⁶

A Csallóközre vonatkozóan Beneš hatféle érvet mozgósított. Hangsúlyozta a terület gazdasági függőségét Pozsony és Komárom piacaitól. A magyar anyanyelvű népesség számát közel 30 ezerrel csökkentve ugyan, de elismerte a terület magyar etnikai jellegét. Ugyanakkor arra hívta fel a figyelmet, hogy a szlovák lakosság folyamatosan dél felé törekszik a Vág mentén. A magyarok ellenállásától nem tartott, mert „mezőgazdasági, következésképpen jámbor, békés népességről van szó”. Csehszlovákiának létérdeke Pozsony és Komárom megszerzése: „Ha a Csallóközt a magyaroknak adnák, ezzel megfojtanák Pozsonyt.”²⁷ Beneš Csallóközre vonatkozó érvelésének középpontjában a gazdasági argumentáció állt: „Cseh-Szlovákia jövőbeni ereje elsősorban az iparban rejlik. Ezért cseh-szlovák kormányzata a területi kérdéseket az ország gazdasági szükségleteiből kiindulva vizsgálja.”²⁸ Ugyanakkor a Csallóköz esetében a békekonferencia legtöbb delegációjában értő fülekre találó katonai-stratégiai érvekkel is előhozakodott: „A cseh-szlovákok nem fogadhatják el, hogy Komárom magyar legyen, mivel a város országuk ellen irányuló hídfőállást alkotna. Ugyanúgy nem nélkülözhetik a Csallóközt sem, hacsak nem akarják magukat kitenni annak, hogy Pozsonynál és Komáromnál torkon ragadják őket.”²⁹

Amikor a csehszlovák követelések csehországi és szlovákiai vitás kérdései már jórészt megoldódtak, és Teschen kérdésében is sikerült a lengyelek globális megoldási javaslatát megtorpedózni, a prágai parlament külügyi bizottságához küldött 1919. március 7-i bizalmas jelentésében megnyugvással írhatta le a következőket. „Ha a mi közvéleményünk tudatosítani tudná, milyen légkör uralkodik a konferencián, ha mindenki tisztán látná azt, hogy a konferencia egészében véve a sematikus megfogalmazott nemzetiségi elvek bővületében tevékenykedik, holott a helyi viszonyokról teljességgel tájékozatlan, akkor azonnal beláthatnák, hogy ezek a megoldások a mi igazi győzelmünket jelentik. Ez a mostani győzelem annál nagyobb, hogy ezzel egy időben a németekkel és magyarokkal szemben is olyan határokat ítélt meg nekünk, amelyek minden tekintetben megnyugtathatnak bennünket.”³⁰

Benešnek ez a jelentése három dolgot jelez. Egyrészt a csehszlovák területi követelések képviselőjének abszolút prioritását, másrészt „a sematikus megfogalmazott nemzetiségi elvekkel” szembeni fenntartásait. A Beneš vezette csehszlovák békelegáció arra törekedett, hogy a Csehszlovákia szempontjából optimálisnak tekintett államhatárok megszerzése érdekében a történeti-jogi, etnikai, stratégiai, földrajzi és gazdasági érvek leleményes kombinációjával, mindenkor a helyzethez igazított ötvöztetésével maximális mértékben kiaknázza a döntéshozó nagyhatalmak támogatását. Harmadsorban azt is kiolvashatjuk a jelentésből, hogy Beneš minden kötelező diplomáciai óvatossága ellenére 1919. márciusi jelentésében valódi győzelemként értékelte a határkérdésekben elért nagyhatalmi döntéseket. A párizsi békekonferencián Csehszlovákiának sikerült a leginkább valóra váltania területi követeléseit és igényeit: „Meg vagyok győződve arról – írta jelentése végén –, hogy a konferencia számunkra olyan eredményeket hoz – hogy elfogulatlan és tárgyilagos

megítélés szerint is számunkra a háború és a konferencia igazi politikai és diplomáciai diadalt jelent.”³¹

Amennyiben a békekonferenciára benyújtott csehszlovák memorandumoknak a csehszlovák állam belső berendezésére, nemzetiségi összetételére, valamint a kelet-közép-európai regionális szerepvállalására vonatkozó részeket elemezzük, azt látjuk, hogy a csehországi német területek mellett főleg Szlovákia kérdése volt az a tényező, amely eleve destabilizáló hatást váltott ki. A csehszlovák állameszme Masaryk és Beneš értelmezésében, de általában a meghatározó prágai kormány- és pártpolitikai körökben a szlovákkérdést mint a cseh államiság újratemtésével együtt járó átmeneti körülményt kezelte. A szlovák nyelv használatának engedélyezésében ugyan hamar kialakult a konszenzus, a csehszlovák kisebbségvédelmi szerződésben vállalt, 1938-ig meg nem valósított kárpátaljai autonómiához hasonló önkormányzati megoldást Szlovákia esetében a prágai kormányok 1938 őszéig nem voltak hajlandók támogatni. A szlovákkérdést a párizsi békekonferenciára Andrej Hlinka szlovák néppárti politikus magánutazás keretében átnyújtott memorandum formájában próbálta tematizálni, de a francia hatóságok megakadályozták a szlovák követelések közvetlen kézbesítését.³²

A még megszerezni kívánt területek közötti különbségek (a lausitzi-lužicei szorb vidék, a nyugat-magyarországi csehszlovák–jugoszláv korridor, illetve a Kapuvár–Győr–Esztergom–Kisoroszi–Salgótarján–Gyöngyös–Miskolc–Sátoraljaújhely pontok mentén elképzelt „optimális” csehszlovák–magyar határvonal) kérdése sokkal inkább foglalkoztatta a cseh közvéleményt, mint a Szlovákiával, Kárpátaljával kapcsolatos feladatok számbavétele. A kisebbségekkel szembeni ígérek és kötelezettségvállalások szempontjai is gyorsan háttérbe szorultak mindaddig, amíg a német és magyar kisebbségi parlamenti képviselők radikális ellenkezése nem figyelmeztette a cseh politikai osztályt a csehszlovák nemzetállam alapvetően soknemzetiségű jellegére. A mai határnál jóval délebbre tervezett csehszlovák–magyar határvonalat előkészítő úgynevezett második demarkációs vonal ügye az elmúlt évek csehszlovák történetírásában is a korabeli érveléssel azonosuló elemzések tárgyává vált.³³

A csehszlovák államalapítás nagyhatalmi támogatásában a cseh és a szlovák nemzeti önállóság felkarolása mellett kétségkívül igen fontos szerepe volt a Monarchia katonai kikapcsolását célzó törekvésnek, valamint a régió pacifikálását elősegítő államjogi megoldás mielőbbi – lehetőség szerint további francia, brit, amerikai, olasz beavatkozás nélküli – kialakításának. Ez a kérdés jórészt a békekonferencia előtt indított cseh, lengyel, jugoszláv, román katonai akciókkal, illetve a Magyar Tanácsköztársaság ellen indított csehszlovák–román hadjáratral lezárult. Ezzel párhuzamosan a régió nemzetállami szerkezetének kialakítása a wilsoni önrendelkezési elvek folyamatos átértelmezésével, a politikai, stratégiai, katonai, gazdasági, közlekedési céloknak egyre inkább alárendelten történt.

A nemzeti önrendelkezés történeti értelmezésében, értékelésében a cseh és a szlovák történetírás általában Masaryk és Beneš érveit ismétli: Csehország esetében a történeti államjog alapján egységesnek és oszthatatlannak tekintett történeti államterületről, Szlovákia és Kárpátalja esetében pedig a stratégiai, gazdasági, katonai rendezőelvek figyelembevételének szükségességéről. Érdemi viták kizárólag a cseh–szlovák viszonyról, a csehszlovák nemzetegység fikciójáról folytak. A hosszú

évtizedeken át külföldön élt és alkotó Zbyněv Zeman cseh történész angolul és csehül is megjelent Beneš-biográfiájában a szlovákkérdés megoldatlansága mellett arra is felhívta a figyelmet, hogy az 1920. február 29-i első csehszlovák alkotmány az egységes csehszlovák nemzet államaként határozta meg a köztársaságot, de említést sem tett az ország lakosságának egyharmadát kitevő kisebbségekről.

Zeman szerint a történelem íróniája, hogy Wilson elnök tanácsára a nemzeti önrendelkezés jegyében vezetett háború eredményeként a nemzeti állam ideálját a leginkább vesztes Ausztriában és Magyarországon valósították meg. A mindössze felerészben cseh és csupán kétharmadában „csehszlovák” állam ezzel együtt francia és brit minta szerint nemzetállamként jelent meg Európa térképén: „A Csehszlovák Köztársaság tehát elindult végzetszerű útjára, és rövid fennállása alatt valóban hatalmas sikereket aratott. A világháború után kialakult államok közül a leghaladóbbak közé tartozott. A háború utáni káoszban és nyomorban Beneš Csehszlovákia számára váratlan politikai és diplomáciai győzelmeket szállított. Maradt azonban a kérdés, vajon sikerült-e ezeket a győzelmeket tartóssá tenni és megőrizni.”³⁴

A soknemzetiségű csehszlovák nemzetállam születésekor, a párizsi békekonferencia plenáris és bizottsági ülésein a nagyhatalmak saját geopolitikai érdekeik és Európa minél gyorsabb pacifikációja mellett arra törekedtek, hogy Köztes-Európában a győztesek sorába tartozó új államok gazdaságilag, katonailag egyaránt életképesnek és tartósnak bizonyuljanak. A békeszerződésekben rögzített döntések kétségkívül rendkívül kedvező startpozíciókat biztosítottak Lengyelország, Csehszlovákia, Románia és Jugoszlávia számára. A felsorolt államok belső konszolidációja, nemzetközi helyzetük stabilizációja azonban bizonyos mértékben kezdettől fogva rájuk volt bízva. Az 1938–1945 közötti hitleri új rend, majd pedig az 1948 után kialakult pax sovietica egyaránt azt bizonyította, hogy a nagyhatalmak által meghatározott mozgástérben Csehszlovákia eleve lemondott a belső megoldás lehetőségéről. A soknemzetiségű állam kisebbségi nemzetei és kisebbségi közösségei részére meg sem próbálta biztosítani azt az önkormányzati státust, amely már a két világháború közötti időszakban is egyedüli garanciája lehetett volna a szlovák-, német-, kárpátaljai kérdés belső megoldásának, a lengyel, magyar, zsidó kisebbségek helyzetének méltányos rendezésének.

Jegyzetek

1. A tanulmány a Teleki László Intézet 2004. évi konferenciáján elhangzott előadás rövidített változata.
2. Az elemzéshez a vizsgált időszak legfontosabb cseh forráskiadványait és legújabb feldolgozásait használtam: Dejmek, Jindřich – Kolář, František (red.): *Československo na pařížské mírové konferenci 1918–1920*. I. köt. *Listopad 1918–červen 1919*. Praha, 2001; Ádám Magda–Ormos Mária (szerk.): *Francia diplomáciai iratok a Kárpát-medence történetéből 1918–1919*. Budapest, 1999; Ádám Magda–Ormos Mária (szerk.): *Francia diplomáciai iratok a Kárpát-medence történetéről. Trianon 1919–1920*. Budapest, Akadémiai Kiadó, 2004; *Versailleská mírová konference a Československo*. Brno, 1999; Dejmek, Jindřich: *Československo, jeho sousedé a velmoci ve 20. století (1918–1992)*. Praha, 2002; Irmanová, Eva: *Maďarsko a Versailleský mírový systém*. Ústí nad Labem, 2002; Macmillan, Margaret: *Peacemakers*. London, 2003 (cseh nyelven: Macmillanová, Margaret: *Mírotvorci. Pařížská konference 1919*. Praha, 2004); Hronský, Marián: *The*

- Struggle for Slovakia and the Treaty of Trianon*. Bratislava, 2001. (Az eredeti szlovák nyelvű kiadás: Hronský, Marián: *Boj o Slovensko a Trianon 1918–1920*. Bratislava, 1998); A téma magyar irodalmából lásd Ormos Mária: *Padovától Trianonig 1918–1920*. Budapest, 1983; Galántai József: *A trianoni békekötés*. Budapest, 1990; Salamon Konrád: *Nemzeti önpusztítás 1918–1920. Forradalom – proletárdiktatúra – ellenforradalom*. Budapest, 2001; Zeidler Miklós: *Trianon*. Budapest, 2003.
3. Masaryk és Beneš világháború alatti és 1919. évi levelezését három forráskiadvány adta közre: Hadler, Frank (Hrsg.): *Weg von Österreich! Das Weltkriegsexil von Masaryk und Beneš im Spiegel ihrer Briefe und Aufzeichnungen aus den Jahren 1914 bis 1918. Eine Quellensammlung*. Berlin, 1995 /Quellen und Studien zur Geschichte Osteuropas, 34./; Hajková, Dagmar – Šedivý Ivan (ed.): *Korespondence T. G. Masaryk – Edvard Beneš 1914–1918*. Praha, 2004; Šolle, Zdeněk: *Masaryk a Beneš ve svých dopisech z doby pařížských mírových jednání v roce 1919*. I–II. Praha, 1994.
 4. Masaryk, T. G. *Nová Evropa. Stanovisko slovenské*. Praha, 1920. (Magyarul: *Az új Európa. A szláv álláspont*. Košice, 1923. A magyar fordítás fontosabb részeit közli: T. G. Masaryk: *Az Új Európa. A szláv álláspont*. Részlet. In: T. G. Masaryk: *A világhorradalom 1914–1918*. Budapest, Európa Könyvkiadó, 1990, 413–463. p.)
 5. Uo. 418. p.
 6. Uo. 420. p. Masaryk az egész kelet-európai területi, államjogi átalakítás vezérelvének ugyan a nemzetiségi elvet tekintette, de hangsúlyozta annak fontosságát, hogy „minden egyes esetben tekintettel kell majd lenni a jelenlegi adott gazdasági körülményekre és történeti sajátosságokra” (uo.). Azt, hogy ez a gyakorlatban mit is jelenthet, arra vonatkozóan a hárommillió csehországi német mellett ugyancsak a csehszlovák államhoz került, együttesen hozzávetőleg egymillió szlovákiai és kárpátaljai magyar kisebbségre vonatkozó érvelését érdemes idézni: „Ami a magyar kisebbséget illeti, hangsúlyozni kell, hogy Szlovákiában eredetileg kevés magyar volt, viszont irtalmatlanul magyarosították a szlovákokat. [...] Csak az igazság diadala lesz, ha vége szakad ennek a brutális, embertelen politikának, és a magyarok rákényszerülnek, hogy beérjék saját nemzeti erőikkel. A déli határ mentén lakó magyarok egy része Szlovákiának fog jutni, ennek fejében azonban jelentékeny szlovák kisebbség marad Magyarországon.” Uo. 422–423. p.
 7. *Slovenský rozchod s Maďarmi roku 1918. Dokumentárny výklad o jednaniach dra Milana Hodžu ako čl. plnomocníka s Károlyiho maďarskou vládou v listopade a prosinci 1918 o ústupe maďarských vojsk zo Slovenska*. Bratislava, 1929, 34. p.
 8. Dejmek, J. – Kolář, F. (red.): *Československo*. I. m. II. köt. 130–135. p.
 9. Június 14-i levelében Masaryk a Párizsban tartózkodó Benešnek küldött „szigorúan bizalmas és titkos” levelében a „nagyon bizalmas és titkos” második részben a pozsonyi hídfő megszerzése mellett a Duna Komáromig terjedő jobb partját, Vácot, Váctól pedig – a június 12-i Clamenceau-jegyzékben kijelölt – demarkációs vonalig terjedő területet jelölte meg mint további lehetséges területi igényt. Šolle, Zdeněk (red.): *Masaryk a Beneš*. I. m. I. köt. 279–282. p.
 10. Raschoffer Herman: *Die tschechoslowakischen Denkschriften für die Friedenskongferenz von Paris 1919/1920*. Berlin, 1937. A legfontosabb csehszlovák memorandumok elérhetőek a müncheni Ungarisches Institut digitális dokumentációjában: <http://www.forost.ungarisches-institut.de/pdf/19180000-1.pdf>.
 11. Uo. 31–33. p.
 12. Uo. 171–180. p.
 13. Sallai Gergely–Szarka László: Önkép és kontextus. Magyarország és a magyarság történelme a szlovák történetírásban a 20. század végén. *Regio*, 11. évf. (2000) 2. sz. 71–107. p.
 14. Zeman, Z.: *Edvard Beneš*. Praha, 2002, 41–43. p.
 15. A csehszlovákiai német konfliktus okairól, a katonai beavatkozással pacifikált német önrendelési törekvésekről és az 1919–1920 közötti kiélezett cseh–német viszonyról

- lásd Rádl, Emanuel: *Válka Čechu s Němci*. Praha, Melantrich, 1993 (2. kiad.), 229–246. p.; Wingfield, Nancy. M: *Minority Politics in a Multinational State. The German Social Democrats in Czechoslovakia 1918–1938*. New York, Columbia University Press, 1989, 32–47. p. /East European Monographs./; Seibt, Ferdinand: *Německo a Češi. Dějiny jednoho sousedství uprostřed Evropy*. Praha, Academia, 1996, 213–259. p.
16. Raschoffer, H. i. m. 85–87. p.
 17. Uo. 91–94. p.
 18. Uo. 345–348. p.
 19. Galandauer, J.: *Vznik Československé republiky 1918*. Praha, 1988, 146–162.
 20. A lausitzi szorbokkal foglalkozó 7. sz. memorandum, illetve a sziléziai területi igényekkel foglalkozó 8. sz. memorandum szövegét lásd Raschoffer, H. i. m. 225–255., 257–265. p.
 21. *Dokumenty slovenskej národnej identity a štátnosti*. I. Bratislava, Národné literárne centrum, 1998, 513–514. p.
 22. Romsics Ignác: *Nemzet, nemzetiség és állam Kelet-Közép- és Délkelet-Európában a 19–20. században*. Budapest, Napvilág Kiadó, 1998, 183–192. p.
 23. Raschoffer i. m. Az elemzett memorandumok az alábbiak: 1. Memorandum. A csehszlovákok. Történetük és kultúrájuk. Harcuk és munkájuk. Jelentőségük a világ számára. 4. Memorandum: A sziléziai helyzetről. 5. Memorandum. Szlovákia. A Szlovákiában igényelt terület. 6. Memorandum: A magyarországi rutének problémája. 7. Memorandum: A lausitzi szorbok. 8. Memorandum: A cseh Felső-Szilézia. (Ratibor vidéke). 10. Memorandum: A csehszlovák–német és a csehszlovák–osztrák határok jogosultsága.
 24. Raschoffer i. m.
 25. Dejmek, Jindřich: *Počátky československé diplomacie*. In: Dejmek, J. – Kolář, F. (red.): *Československo*. I. m. 26. p.
 26. Ádám Magda–Ormos Mária (szerk.): *Francia diplomáciai iratok 1918–1919*. I. m. 171–172. p.
 27. Uo. 171. p.
 28. Uo. 172. p.
 29. Uo.
 30. A csehszlovák területi bizottságban és annak a dunai–csallóközi határszakasszal foglalkozó albizottságában március elején dőlt el, hogy az amerikaiak véleményével szemben a franciáknak sikerült a csehszlovák bal parti igényeket teljes egészében győzelemre vinniük. „Élénken vitatták a Csallóköz kérdését, ugyanis az amerikaiak azt az álláspontot képviselték, hogy ez a megoldás feleslegesen sok magyart adna nekünk, és azt szeretnék volna, hogy adjuk fel ezt a területet. Én viszont következetesen ragaszkodtam a Duna alsó folyásához, s noha elvben ezt senki sem ellenezte, a bizottság azon valós aggodalom miatt, hogy ne legyen túlságosan sok idegen lakossága államunknak, azt próbálta elérni, hogy más megoldást találjunk. A mostani helyzet alapján úgy ítélem meg, hogy végleges döntés született arról, hogy a Csallóköz a miénk legyen.” Dejmek, J. – Kolář, F. (red.): *Československo na pařížské mírové konferenci*. I. m. 245. p.
 31. Uo. 248. p.
 32. A memorandum szövegét lásd Mikus, A. Joseph: *La Slovaquie dan se drame de l’Europe (Histoire politique de 1918 a 1950)*. Paris, 1955, 424–436. p. Német fordításban közli Hoensch, K. Jörg (Hrg.): *Dokumente zur Autonomiepolitik der Slovakischen Volkspartei Hlinkas*. München–Wien, 1984, 120–127. p. A szlovák memorandum a szlovák tárgyú magyar békejegyzék mellékleteként bekerült a hivatalos konferenciaanyagok közé. *Magyar béketárgyalások. Jelentés a magyar békeküldöttség működéséről Neuilly-sur Seine-ben*. I. köt. Budapest, 1920.
 33. Hronský, M.: *Boj o Slovensko*. I. m. 156–168. p.; Hronský, Marián: *Szlovákia elfoglalása a csehszlovák katonaság által 1918. novemberétől 1919. januárjáig*. Budapest, 1993.
 34. Zeman, Z.: *Edvard Beneš*. I. m. 51. p.

LÁSZLÓ SZARKA

THE BORN OF THE MULTI-NATIONALITY CZECHOSLOVAK NATION-COUNTRY IN 1919. ARGUMENTS, DISCUSSIONS AT THE PEACE CONFERENCE IN 1919 IN PARIS

After the first world war, at the peace conference in Paris the Czechoslovak peace delegation explained the country territorial requirements, that had been already known by the winning great powers, by complex argumentation. The Czechoslovak state - with non-Czech population in half - by creating the construction of an artificial Czechoslovak state nation, by promising autonomy in favour of the more than 5 million Czechoslovak minority population, tried to dissolve uncertainty appearing behind the support of the great powers. The study analyses the argumentation of the Czechoslovak requirements represented by Foreign Affairs Minister, Edvard Beneš, the border issues, tactical elements in nationality problems. The ethno-political promises of the multi-national Czechoslovak nation-state at the peace conference in 1919 in Paris were from the beginning in sharp conflict with missing self-administration solution of the Slovak, German, Ruthenian, and Hungarian issue. Despite the unfriendly neighbourhood, including the Hitler-like Germany's aggressive plans, this is why the first republic could remained by itself in 1938.

DISPUTATIONES SAMARIENSES

KAPITOLY Z DEJÍN MESTA ŠAMORÍN

**Historická konferencia pri
príležitosti 600. výročia
získania mestských výsad
udelených kráľom Žigmundom**

LILIUM AURUM